

УДК 35.071(477)

Т. Бутирська

МЕТОДОЛОГІЧНІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Проаналізовано існуючий стан та сформульовано альтернативне бачення проблеми пошуку можливих шляхів та механізмів інтеграції України з логіко-філософського боку, ґрунтуючись на глибинних та неспроможних до формалізації державних характеристиках та мотивах: сутність держави, менталітет, геополітична місія тощо.

Ключові слова: держава, державне будівництво, сутність держави, інтеграція.

Поняття інтеграція походить від латинського *integer*, що в буквальному розумінні означає “повний”, “цілісний”, “непорушений”. Тобто це певний процес, або дія, що має своїм результатом яких є певна цілісність. Це процес, який передбачає об’єднання, з’єднання, відновлення єдності [1]. У вченні Р. Сменда про державу інтеграція означає постійне самооновлення держави шляхом взаємного проникнення всіх спрямованих на неї видів діяльності. Держава, або, конкретніше – стан (*state*) держави, є об’єктом державного будівництва. Водночас державне будівництво – процес досягнення цього стану. У цьому процесі виділяються підпроцеси – економіка, культура, політика тощо. Самі по собі ці підпроцеси не формують результату (стану), а є лише засобами досягнення результату в сукупності з іншими підпроцесами. З огляду на зазначене, з неминучістю постає питання координації підпроцесів державного будівництва. Тобто, значення координації у державному будівництві зростає, що пов’язано з виникненням складних композицій державної діяльності, що розгортається в часі. Однією з таких складних композицій і є інтеграція, що сполучає операції, що здійснюються в різних точках міждержавного простору. Таким чином, інтеграція розкривається як складне міждержавне відношення, що зв’язує діяльність держав не тільки в просторі, але і в часі.

До публікацій, у яких започатковано вирішення окресленої проблеми насамперед належать праці вітчизняних вчених, присвячені інтеграційним процесам в Україні [2 – 8]. Водночас аналіз наукових публікацій з проблем інтеграції свідчить про те, що поки ще не сформовані підходи, які можуть показати цілісну, завершену картину наслідків цих процесів для Української держави.

На нашу думку, це пов’язано з тим, що численні системні проблеми існування держави, характерні для України в останні роки, можуть бути вирішені лише за глибоких логіко-філософських позицій, що не зводяться до якої-небудь однієї предметної галузі, наприклад, до політики, управління чи економіки.

Саме тому метою статті стає виявлення й опис можливих шляхів та механізмів інтеграції України з логіко-філософської точки зору, шляхом використання композиційного підходу.

Можливості для інтеграції безпосередньо залежать від поточного стану держави, від параметрів стану. У категоріях державного будівництва розвиток держави визначається в параметрах стану (формула 1, 2):

$$R_E = R(\text{state } E); \quad (1)$$

$$R_A = R(\text{state } A), \quad (2)$$

де R_E – параметри сутнісного стану держави, індекс E належить до сутності (“повного буття”), R_A – параметри втіленої держави (“в актуальному, цюгохвилинному стані”), індекс A належить до втіленого стану.

Таким чином, розвиток держави – це насамперед, реалізація її сутності, закладеного в ній потенціалу. Можна стверджувати, що розвитком є рух держави до самої себе, до свого повного буття, до своєї повністю розгорнутої сутності, реалізація якої є критерієм розвитку держави.

Розвиток держави визначається таким співвідношенням (формула 3):

$$R_A \xrightarrow{\dots} R_E, \quad (3)$$

де R_E, R_A – стан держави, $\xrightarrow{\dots}$ відображає державне будівництво, “” – визначає підпроцеси державного будівництва, що виділяються, – політику, економіку, культуру тощо. Це співвідношення визначає, що розширення повноти знань про сутність держави, розширення повноти знань у державі і втілення цього знання в реальність буття – це і є закон розвитку держави. Зауважено, що зазначене є абсолютно логічним у контексті того, що держава – це розумна форма матерії. Цим, значною мірою, і визначаються особливості функціонування держави, характеристики державного будівництва.

Із закону розвитку держави виходить, що пізнання сутності держави (R_E) і втілення сутності в реальність (R_A) – це два взаємопов’язані процеси, які додаткові (компліментарні), але не еквівалентні один одному. Рівень відповідності втілення держави R_A її сутності R_E визначається співвідношенням наукового знання про державу і практики державного управління – перше визначає орієнтири (параметри) державного будівництва, а друге втілює їх в реальність. До того ж, саме такий порядок і існує в різних стабільних сферах діяльності – спочатку розкривається сутність явища, а потім вона втілюється у практику. Причому такий порядок – паралельної теоретичної і практичної роботи – сприяє суттєвому прискоренню досягнення результату, прикладом чого може слугувати відкриття ядерних реакцій і їх подальше втілення в практику. Закон розвитку держави показує, що інтеграція держав можлива двояко. По-перше, шляхом спільності параметрів втілення (параметрів стану) держав R_A . Це традиційний підхід, проблематичність якого обумовлена тим, що до параметрів стану держави R_A належать не тільки ті, що формалізуються (нормовані), а й неформальні параметри – історичний досвід, менталітет тощо. Наприклад, зміст менталітету включає в себе не тільки спільність певної епохи, її історичних змін, але і самоідентифікацію людини, віднесення себе до певного соціуму, певної держави, певні знання про свою культуру і мову. Генезис та специфіка менталітету опосередковані впливом цілого комплексу чинників. Це такі фактори, як домінування в соціумі тривалий час певних соціальних інститутів, формування ієрархії цінностей під впливом певних релігійних інститутів, клімат і географічне положення, а також вплив політичного режиму і спільність історичних змін, що відбулися у державі. За цього для менталітету характерні висока стійкість, непіддатливість впливу з боку держави при спробах корінних змін. Власне саме з цими – неформалізованими параметрами стану довелося зіткнутися сучасній Європі під час масових виступів при введенні соціальних реформ.

Доцільно зазначити, що через системні властивості об’єднання, що виникає в результаті традиційного підходу, не відповідає умовам стійкості надсистеми. Злиття однорангових систем (держав) є стійким тільки у тому випадку, якщо держави, що об’єднуються, мають властивості, що об’єднують їх, і при їх об’єднанні формується

система вищого рівня з новими властивостями. І якщо перша умова – наявність об'єднуючих властивостей – в підходах, що реалізуються на сьогодні, до міждержавних об'єднань певною мірою реалізується, то друге не проглядається – ні у варіанті євроінтеграції, ні у варіанті глобалізації нових властивостей не формується. Формована в Європі наддержавна система аналогічна існуючим, відрізняється, по суті, лише розмірами. Наростання протиріч усередині Європейського Союзу (далі – ЄС), водночас, як показують останні події, глобальних протиріч, не свідчить про ріст стійкості при реалізації традиційних підходів.

Інший шлях інтеграції впливає з формули (3) – через спільність сутності держави R_E . При цьому стає можливим виникнення як нової якості результату, так і отримання системи вищого рівня, в порівнянні з вже існуючими державними системами. Тому пропонується в цій статті концепція – назовемо її українською концепцією об'єднання – відрізняється від європейської концепції об'єднання. Теоретичним базисом пропонованої концепції є концепт природної держави, тоді як теоретичним базисом європейської концепції виступає концепт штучної держави. Розглянемо, в чому ж конкретно полягають відмінності цих базових теорій.

У теорії штучної держави як закінченого, завершеного об'єкта можливий тільки такий варіант об'єднання, як кількісне зростання держави. Збільшення “кількості” держави визначається як створення нового об'єднання. Проте якісні характеристики, проблеми розвитку залишаються тими ж, вони просто перерозподіляються або перекладаються з одного рівня ієрархії на інший. Теорія природної держави, яка визначає зміст української концепції об'єднання, є іншою якістю. Загалом сутнісні відмінності концепцій визначаються тим, як вирішуються проблеми держав при об'єднанні. У європейській концепції результатом об'єднання є надсистема – нова міждержавна система, що є перенесенням проблем одного рівня – державного, на інший – міждержавний. По суті, такий варіант вирішення проблем держави нічого не змінює: частина державних проблем переходить на інший рівень, де вони в сукупності з тими, що знову виникли, спричиняють нові проблеми державного будівництва, які з неминучістю транслиуються на держави, що належать до цього міждержавного об'єднання. Як вже було зазначено вище, глибинні моменти сутності держави, які є вихідним матеріалом для державного будівництва, є такими, що слабо формалізуються, але водночас, досить конкретними. Звідси випливає, що механічна трансляція існуючого неоптимального державного устрою на наддержавний рівень не є вирішенням проблеми, окрім того – це може посилити існуючу негативну ситуацію, що видно на прикладі ЄС. Яка ж альтернатива?

Із видимих нам позицій державного будівництва, з позицій природного держави, з погляду методології композиції у державному будівництві, реальну основу інтеграції повинні, на нашу думку, становити шляхи та напрямки можливого “притирання”, тобто адаптації прагнень та інтересів держав, що інтегруються, з обов'язковим пошуком та реалізацією варіантів зведення до нуля або допустимого мінімуму будь-якого виду конкуренції. Тоді не буде ні “торгових воєн”, ні зіткнень та інтриг із приводу неадекватного розподілу бюджету та фінансових ресурсів інтеграційного об'єднання, ні страйків і протестів населення країн-учасниць з приводу неадекватної політики, що проводиться наддержавними органами. До речі, необов'язково усувати як заздалегідь непридатні всі без винятку механізми та процеси інтеграції. Наприклад, будь-які форми кооперації на виробничій, інвестиційній, науково-технічній основі якраз і є одним із реальних механізмів

адаптації і “притирання” існуючих інтересів держав-учасниць. Проте одних лише цих механізмів мало для реалізації повноцінної інтеграції сенсу та інтересів існування держав. Такі механізми повинні пронизувати всі без винятку державні процеси та функції. Наприклад, державні програми соціально-економічного розвитку. На сьогодні в ЄС співіснують, дублюють, і часто суперечать одна одній програми розвитку на національному рівні та на загальноєвропейському рівні. У результаті виникає непотрібна плутанина, а головне, ніяк не вирішуються, чи ускладнюються реальні серйозні проблеми, в яких кореняться в більшості випадків конкуренція між державами. Тому наступний запропонований нами механізм інтеграції – це програми державного розвитку/будівництва, основне призначення яких повинно полягати, на нашу думку, в наступному: виявленні, формулюванні, пошуку шляхів і механізмів реалізації та впровадження в життя напрямів спільного, несуперечливого, взаємовигідного, неконфліктного розвитку на основі однакового розуміння сутності держави, яке, природно, буде трансливатися й на інтеграційне об’єднання. Інакше кажучи, якщо традиційне об’єднання – це кількісний перехід (зростання), то українська концепція – якісний. У теорії природної держави держава визначається простором впливу світогляду, простором адекватного світоустрою. Тому реалізація геополітичної місії України зумовлена не силовим проштовхуванням нової методології, але масовим просуванням її у зовнішньому середовищі. Механізмом такого просування може стати створення міждержавного інституту державного будівництва, зі штаб-квартирами в Києві, Брюсселі, Москві. Цей інститут повинен готувати практичні рекомендації з державного будівництва урядам країн-учасниць інституту, забезпечувати підготовку кадрів на основі нової методології державного будівництва.

Власне кажучи, Україна як молода держава, що розвивається, може стати прикладом трансформації від однієї моделі державного будівництва до іншої. Вихідна посилка геополітичної позиції Україні обумовлена генезисом її державності. Сама етимологія імені України визначає тип її державності – на краю. Особливістю геополітичного становища України є те, що вона знаходиться на стику (або на розломі) двох державних традицій – західної і східної. Таке становище України визначає, що обидва з них як історично, так і цивілізаційно претендують на Україну. Цей факт виявляється як в історичній долі України, так і в її державному будівництві – вона поперемінно перебувала в зоні впливу то західно-, то східно-європейського світогляду, тієї чи іншої моделі державності. Єдиний успішний досвід Української державності – період запорізького козацтва, коли держава існувала як “сторожова” – і з Заходом і зі Сходом, ні із Заходом, ні зі Сходом. На сьогодні таке граничне положення визначає онтологічний вимір, оскільки задає специфічні властивості зовнішньополітичної топології, а саме – здатність держави знаходитися на краю, “у краю”, позиціонуватися відповідним чином. З цього формується геополітична позиція України – як самостійна держава, як геополітичний центр вона може існувати, тільки перебуваючи на стику, на кордоні, “у краю” цивілізацій. Тому перший аспект міжнародного становища України – і з Заходом, і зі Сходом. І навпаки, входження України в будь-яке з цивілізаційних просторів (не будемо забувати, що Україна знаходиться також на стику північної – православної і південної – мусульманської цивілізацій) нівелює її роль як держави – з геополітичного центру вона ризикує перетворитися на рядову провінцію.

За цього працює закон об’єднання Ліста – Вітте: об’єднання двох сильних держав призводить до посилення обох; об’єднання сильної (ЄС) і слабкої (Україна)

держав призводить до посилення сильного і ослаблення слабого, оскільки ресурси – матеріальні, людські, інтелектуальні, фінансові тощо, мають властивість рухатися до місць посилення. Звідси інший неминучий аспект геополітичної позиції України – ні зі Сходом, ні із Заходом. Таким чином, поняття прикордонності визначає позиціонування України не як статичне перебування у межі, у краю, але визначає собою динаміку стану (балансування) положення України у зовнішньому середовищі. Водночас традиційні підходи зовнішньої політики орієнтовані на стабілізацію стану держави у зовнішньому середовищі. На підставі цих підходів виключається низка дій, які з їхньої точки зору розглядаються як маргінальні. Традиційно маргінальність розуміється як зниження статусу щодо спільності. У цьому сенсі як протидія цьому зниженню відбувається прагнення України в євроструктури – щоб підвищити свій статус. (Доцільно зазначити, що логіко-філософський аналіз ставить під сумнів сам принцип виключення, тому що він сам по собі є маргінальним).

Однак існує й інша позиція, виражена в роботах В. Тернера [9]. В. Тернер показує, що нові соціальні структури і відносини можуть виникати тільки на межі, на периферії старих структур, їх становлення відбувається на зламі, при переході через традиційні стани, коли змінюються традиційні норми та цінності, формуються нові стійкі глобальні системи. Про це ж свідчить історичний досвід – становлення нових геополітичних структур відбувається не з центру, але з периферії. Особливості виникнення і місцез розвитку України визначають, що моделі держав, що використовуються в державах розташованих у центрі цивілізаційного простору, і моделі держав, розташованих у міжцивілізаційному просторі, мають відмінності. Тим самим, для України набуває особливої актуальності розробка власної моделі державного будівництва – у відсутності такої моделі, яка враховує особливості її власного унікального місцез розвитку, Україну неминуче поглине один із цивілізаційних просторів, вона в підсумку може перетворитися з геополітичного центру в пересічну провінцію. Як пов'язані з майбутнім станом держави, стратегічні цілі держави є об'єктивними цілями державного будівництва, його вихідними передумовами. Концептуальний збіг стратегії держави з державним будівництвом із необхідністю призводить до розуміння того, що основою всіх світових державних процесів є державне будівництво. У цьому контексті глобалізацію можна охарактеризувати як проектування певної методології державного будівництва на міждержавний простір.

На сьогодні в Європі немає онтологічних підходів до державного будівництва, що породжує проблему узгодження взаємодії різних держав, обмеження їх потреб, визначення умов їх інтеграції. Тому прискорене формування у Києві нової школи державного будівництва забезпечує випереджальний розвиток цього питання в порівнянні з іншими школами державного будівництва, є основою вписування України в процеси євразійської інтеграції як одного з центрів осі Брюссель – Київ – Москва. Отже, у нинішнього керівництва України є тільки один шлях – забезпечити розвиток України відповідно до тієї стратегічної мети, яка вже досить виразно простежується, здійснити перехід від політичних підходів у державі до методології державного будівництва, забезпечивши тим самим пріоритет України на пострадянському просторі. По суті, узагальнений образ інтеграції, надставлений над конкретним буттям держави, перетворюється в одну з методологічних форм для вирішення конкретних завдань державного будівництва в Україні.

Висновки

Виявлено, що можливості для інтеграції безпосередньо залежать від поточного стану держави, від параметрів стану. Розвиток держави – це, насамперед, реалізація її сутності, закладеного в ній потенціалу. Можна зазначити, що розвитком є рух держави до своєї повністю розгорнутої сутності, реалізація якої є розвитком держави. Розширення повноти знань про сутність держави, розширення повноти знань у державі і втілення цього знання в реальність буття – це є закон розвитку держави.

Визначено, що державне будівництво – це процес досягнення потрібного стану держави. У цьому процесі виділяються підпроцеси – економіка, культура, політика тощо. Самі по собі ці підпроцеси не формують результату (стану) – вони є лише засобами досягнення результату, і лише в сукупності з іншими підпроцесами.

Розкрито, що закон розвитку держави показує наступне: інтеграція держав можлива двоюко. По-перше, шляхом спільності параметрів втілення (параметрів стану) держав RA. Це традиційний підхід, проблематичність якого обумовлена тим, що до параметрів стану держави RA належать не тільки ті, що формалізуються (нормовані), а й неформальні параметри – історичний досвід, менталітет тощо. Наростання суперечностей всередині ЄС, до того ж, глобальних суперечностей, свідчить про втрату стійкості при реалізації традиційних підходів.

Доведено, що злиття однорангових систем (держав) є стійким тільки в тому випадку, якщо держави, що об'єднуються, володіють об'єднуючими їх властивостями, а при їх об'єднанні формується система вищого рівня з новими властивостями. Формована у Європі наддержавна система аналогічна існуючим, відрізняється, по суті, лише розмірами. Таким чином, нові властивості, які повинні “цементувати” будь-яке об'єднання держав, ані в Європейському Союзі, ані в інших існуючих на сьогодні інтеграційних об'єднаннях не формуються.

Обґрунтовано, що інший шлях інтеграції впливає з формули (3) – через спільність сутності держави RE. За цього стає можливим виникнення як нової якості результату, так і отримання системи вищого порядку, в порівнянні з вже існуючими державними системами. Тому пропонується у статті концепція, що має назву української концепцією об'єднання, відрізняється від європейської концепції об'єднання. Теоретичним базисом пропонованої концепції є концепт природної держави, тоді як теоретичним базисом європейської концепції є концепт штучної держави. У теорії штучної держави як закінченого, завершеного об'єкта можливий тільки такий варіант об'єднання, як кількісне зростання держави. Збільшення “кількості” держави визначається як створення нового об'єднання. Проте якісні характеристики, проблеми розвитку залишаються тими ж, вони просто перерозподіляються або перекладаються з одного рівня ієрархії на інший. Теорія природної держави, яка визначає зміст української концепції об'єднання, є іншою якістю. Загалом сутнісні відмінності концепцій визначаються тим, як вирішуються проблеми держав при об'єднанні.

Визначено пропозиції з приводу альтернативного механізму інтеграції, що полягають у пошуку напрямів, шляхів, механізмів адаптації інтересів і прагнень держав-учасниць інтеграційного об'єднання. Доведено, що частково механізми такої інтеграції вже існують на сьогодні – наприклад, програми виробничої, інвестиційної, науково-технічної кооперації. Однак ці програми є фрагментарними і не охоплюють всі процеси і функції держави, що вкрай необхідно для повноцінної інтеграції на пропонованій нами основі.

Тому перспективи подальших досліджень у цьому напрямку ми бачимо в розробці та впровадженні програм спільного несуперечливого і безконфліктного взаємовигідного державного розвитку/будівництва як базисного механізму інтеграції. Для організації та впровадження цього механізму доцільно створити мережу центрів державного будівництва, які і будуть займатися розробкою та реалізацією подібних програм.

Література

1. Философский энциклопедический словарь [Текст]. — М. : ИНФРА-М, 2005. — С. 181.
2. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті [Текст] / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук. — К. : Знання, 2007. — 679 с.
3. Безверхнюк Т. М. Європейські стандарти врядування на регіональному рівні [Текст] : монографія / Безверхнюк Т. М., Саханенко С. Є., Топалова Е. Х. ; за заг. ред. Т. М. Безверхнюк. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. — 328 с.
4. Данількевич М. І. Проблеми інтеграції України в світове господарство: полярність української інтеграції – ЄЕС чи СЕП? / М. І. Данількевич // Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи їх вирішення [Текст] : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. — Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2003. — С. 33—35.
5. Баштанник В. В. Удосконалення управлінської діяльності в системі зовнішньої політики України (методологія проблеми) / В. В. Баштанник // Вісник НАДУ [Текст]. — 2003. — № 3. — С. 52—59.
6. Грицяк І. А. Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади [Текст] : монографія / І. А. Грицяк. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — 238 с.
7. Осика С. Г. Світова організація торгівлі [Текст] / С. Г. Осика, В. Т. Пятницький. — К. : К.І.С., 2005. — 280 с.
8. Нижник Н. Адміністративна реформа в країнах Центральної Європи: досвід для України / Н. Нижник, В. Лемак // Вісник державної служби України [Текст]. — 2003. — № 2. — С. 32—36.
9. Тернер В. Смысл и ритуал [Текст] / В. Тернер. — М. : Наука, 1983. — 412 с.

T. Butyrka

METHODOLOGICAL FORMS OF STATE FORMING IN UKRAINE

The attempt to analyze the existing situation and to formulate the alternative vision of the problem concerning finding possible ways and mechanisms of integration of Ukraine with the logical and philosophical point of view is made, based on depth and failed to formalize state characteristics and motives: the essence of state mentality, geopolitical mission etc.

Key words: state government, the essence of the state integration.